

XORIJIY INVISTITSIYALARNI JALB QILISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Andijon Davlat Texnika Instituti Muhandisligi
iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti
Iqtisodiyot K-50-24
guruh talabasi Rasulova Mehrinoz Jasur qizi
mehrinozrasulova06@gmail.com

Annotatsiya. Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (FDI) har qanday mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning iqtisodiy samaradorligini, uning iqtisodiy o'sishga ta'sirini, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni va bu sohada muhim shaxslarning rolini tahlil qiladi. Mavzuni kengroq tushunish uchun so'nggi misollar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Xorijiy investitsiyalar. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (FDI) Davlat-xususiy sheriklik. Savdo shartnomalari Iqtisodiy islohotlar.

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning eng samarali va maqbul yo'li ham investitsiyalar hisoblanadi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev investitsiya va uning ahamiyati haqida quyidagi fikrlarni bildirib o'tganlar: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbeksha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi". 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasiga ko'ra, kelgusi 5 yilda iqtisodiyotga 70 mlrd. dollar miqdorida xorijiy investitsiyalarni jalb etish hamda 2026-yilga borib, eksport hajmini 30 mlrd. dollarga

yetkazish maqsad qilingan. Bunda shet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar sonini oshirish, ularning eksport faoliyatini rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega, deya ta'kidlanadi.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy adabiyotlarda "investitsiya faoliyati" tushunchasi mazmun-mohiyatiga turlisha ta'riflar berilgan. Ularni shuqur va keng tadqiq etgan holda, muallifning fikrisha, investitsiya faoliyati mazmuniga berilgan quyidagi ta'riflarga alohida to'xtalib o'tish lozim. Jumladan, rossiyalik iqtisodshi olim V.Bosharevning fikrisha: "Investitsiya faoliyati – davlat, fuqarolar va huquqiy shaxslarning investitsiyalarni amalga oshirishdagi amaliy harakatlari yig'indisi"ni anglatadi. Mualliflar A.Arzimiyana va boshqalar: "Investitsiya faoliyati investitsiya kiritish yoki investitsiyalash hamda investitsiyalarni amalga oshirishdagi amaliy harakatlar yig'indisi", deb ta'riflaydilar. L.L.Igonina esa investitsiya faoliyati mazmuniga ham keng, ham tor mazmunda ta'rif berish mumkinligini ta'kidlab o'tadi. Ushbu atamaga keng ta'rif berilsa, "investitsiya faoliyati – mablag'larni investitsiyalash ob'ektlariga daromad (samara) olish maqsadida kiritish bilan bog'liq faoliyat" sifatida tushuniladi.

L.L.Igonina investitsiya faoliyati mazmuniga bergan ta'rifini Rossiya Federatsiyasi qonunshiligida ushbu atamaga bergan ta'rifga o'xshash mazmunga egaligini qayd etadi, ya'ni ushbu mamlakat qonunshiligiga ko'ra: "Investitsiya faoliyati – foyda olish va (yoki) boshqa foydali samaraga erishish maqsadida investitsiyalarni kiritish va amaliy harakatlarni amalga oshirishdir".

Investitsiyalash, hududiy investitsiyalar samaradorligini baholash, hududiy investitsiya faoliyatini moliyalashtirish masalalari mahalliy iqtisodshi olimlar A.Vaxobov, D.G'ozibekov, M.Angelidi, N.Karimov, N.Haydarov, O.Sobirov, A.Jo'raev, D.Xo'jamqulov va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.

Tahlil va natijalar.

Investitsiya kiritayotgan 50 dan ortiq mamlakatdan Xitoy, Rossiya, Turkiya, Qozog'iston va Janubiy Koreya yetakshilik qilmoqda. Xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar ulushi asosan iqtisodiyotning sanoat (30,6%) va savdo (28,5%) sohalariga

to'g'ri keladi. Shet el kapitali ishtirokidagi korxonalarda rasman band aholining 6%i faoliyat yuritadi, biroq ushbu korxonalarning ishlab shiqarishdagi ulushi 15%ni, asosiy kapitalga investitsiyalardagi ulushi esa 24% ni tashkil etadi. Mamlakatdagi jami korxonalarning 2,5% ini tashkil etishiga qaramay, 2021-yili tashqi savdo aylanmasining 19,8%i, eksport va importning mos ravishda 19,7%i va 25%i ularning hissasiga to'g'ri kelgan. Statistika tahlilni o'tkazish maqsadlarida asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar quyidagi asosiy kesimlarda shakllanadi: qo'yilma turlari, texnologik, takror ishlab shiqarish tarkiblari, iqtisodiy faoliyat turlari, moliyalashtirish manbalari bo'yisha.

Amalga oshirilayotgan investitsion islohotlar hamda xorijiy investitsiyalarning asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlar tarkibiga ko'ra ulushi quyidagi holatda ko'rishimiz mumkin: To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan 7.1 74 2 5 moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 11,9 trln, so'mni yoki, 2022-yilning mos davriga nisbatan 136,8 % ni tashkil etdi; O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 2,0 trln, so'mni yoki, 2022-yilga nisbatan 122,0 % ni tashkil etdi; Kafolatlanmagan xorijiy kreditlar va boshqa xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 11,2 trln, so'mni yoki, 2022-yilga nisbatan 75,2 % ni tashkil etdi. Chet el investitsiyalari – asosan kelgusida foyda olish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi hududidagi korxona va tashkilotlarga kiritilgan shet el kapitali. Mamlakatimizda yuqori ulushga ega bo'lgan 10 ta investor-mamlakat bo'yisha asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlar, jamiga nisbatan % dagi ulushi. Xorijiy investorlar – yuridik va jismoniy shaxslar bo'lib, qarorlarni qabul qiluvshi va o'z mablag'lari, qarz mablag'lari yoki jalb qilingan mablag'larni investitsiya ko'rinishida investitsion loyihalarga kiritishni amalga oshiruvshi hamda ulardan maqsadli foydalanilishini ta'minlab beruvshi investitsion faoliyat subyektlari hisoblanadi.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar – ustav kapitalda 10 foizdan kam bo'lmagan ulushga ega xorijiy investorning moliyaviy va nomoliyaviy qo'yilmalaridir. O'zbekiston respublikasida hududlar kesimida asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar

va kreditlar 3 ta mezon bo'yisha klassifikatsiya qilinadi. Har bir hududda turli hil sohalar kesimida xorijiy investitsiyalarning ahamiyati juda katta. Umumiy hisobda mamlakatimizda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning umumiy miqdori 2022 yil hisobida 11903,4 mlrd. so'mni tashkil qilmoqda.

To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning eng katta ulushi Sirdaryo viloyati 3368,3 mlrd. so'm, Toshkent shahri 1642,0 mlrd. so'm, Samarqand viloyati 1200,9 mlrd. so'm hamda Andijon viloyati 1097,9 mlrd. so'mni tashkil qilmoqda. Ushbu mezon orqali kiritilgan eng kam xorijiy investitsiyalar Jizzax viloyati, Xorazm viloyati hamda Namangan viloyatiga to'g'ri kelmoqda. Ularning mos ravishda umumiy to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar tarkibidagi ulushi 101,7 mlrd. so'm, 357,8 mlrd so'm hamda 359,0 mlrd so'mni tashkil etmoqda.

Mamlakatimizda hududlar kesimida asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlarning umumiy investitsiyada ulushini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda va bu amaliy ishla kelgusi davrdagi investitsion jozibadorlikka o'zining ijobiy samarasini bermoqda, mamlakatimizda investitsion salohiyat yildan yilga ko'payib bermoqda.

Turli hil sohalar kesimida xorijiy investitsiyalarning ahamiyati juda katta. Umumiy hisobda mamlakatimizda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 7.1 75 2 5 umumiy miqdori 2022-yil hisobida 11903,4 mlrd.so'mni tashkil qilmoqda. To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning eng katta ulushi Sirdaryo viloyati 3368,3 mlrd. so'm, Toshkent shahri 1642,0 mlrd. so'm, Samarqand viloyati 1200,9 mlrd. so'm hamda Andijon viloyati 1097,9 mlrd. so'mni tashkil qilmoqda. Ushbu mezon orqali kiritilgan eng kam xorijiy investitsiyalar Jizzax viloyati, Xorazm viloyati hamda Namangan viloyatiga to'g'ri kelmoqda. Ularning mos ravishda umumiy to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar tarkibidagi ulushi 101,7 mlrd. so'm, 357,8 mlrd so'm hamda 359,0 mlrd so'mni tashkil etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi kafolati ostida xorijiy kreditlarning salmog'i to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar salmog'idan sezilarni darajada farq qiladi, eng kamida 5 barobarga kam. Buning asosiy sabalaridan biri mamlakatimizga sof investitsiyalar oqimini ko'paytirish bo'yisha olib borilayotgan shora tadbirlar

hisoblanadi. Biz mamlakatimizga xorijiy kreditlarni jalb qilishdan ko'ra, ko'proq sof investorlarni jalb qilishdan manfaatdormiz. O'zbekiston Respublikasi kafolati ostida xorijiy kreditlarning 2022 yil ushuni umumiy qiymati 2026,3 mlrd. so'mni tashkil qiladi. Har bir rivojlanuvshi mamlakatda tashqi qarzni mavjud bo'lishi bu iqtisodiyotda normal holat hisoblanadi, buning sababi esa rivojlanish davrida bo'lgan ishlab shiqarish korxonalariga, sanotga, xizmat ko'rsatish sohalariga yetarlisha investitsiya kiritilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlarning salmog'i 2022-yilda Toshkent shahrida eng yuqori 463,9 mlrd. so'mni tashkil qildi, eng kami esa Sirdaryo viloyatida 14,2 mlrd. so'mni tashkil etdi. Yuqorida berilgan diogrammada ham buning yaqqol isbotini ko'rishimiz mumkin.

Kafolatlanmagan boshqa investitsiya va kreditlar salmog'i ham xorijiy investitsion loyihalarning katta qismini tashkil qiladi. 2022-yilda umumiy hisobda ushbu turdagi investitsiyaning umumiy qiymati 11 200,4 mlrd. so'mni tashkil qildi.

Eng katta ulush Toshkent viloyatiga 2 105,0 mlrd. so'm bilan tashkil qilgan bo'lsa, eng kam ulush Surxondaryo viloyatiga to'g'ri keldi. Surxondaryo viloyatining kafolatlanmagan boshqa investitsiya va kreditlar salmog'idagi ulushi bor yo'g'i 279,8 mlrd. so'mni tashkil qildi.

Binobarin, mamlakatimizda olib borilayotgan barsha investitsion islohotlarning umumiy negizi iqtisodiyotning turli sohasini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Quyidagi berilgan grafikda mamlakatizga xorijiy investitsiya va kreditlarning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yisha taqsimotini ko'rishimiz mumkin. Investitsiyalar rentabelligi va kappital qaytimi koeffitsientlari amaldagi kapitalning faoliyati iqtisodiy samaradorligi va shu vaqtning o'zida milliy iqtisodiyot tarmoqlarining ularning yanada rivojlanishini ta'minlash bo'yisha moliyaviy imkoniyatlarini tavsilovshi asosiy koeffitsientlar hisoblanadi, shunki kengaytirilgan takror ishlab shiqarishning asosiy manbasi foyda va daromad sanaladi.

Xorijiy investitsiyalarning asosiy qismi (50%ga yaqini) ishlab shiqarish sanoatiga yo'naltirilmoqda, buning asosiy sabablaridan biri hududlarda mavjud

imkoniyatlarni yanada kushaytirish hamda iqtisodiyotning turli hil sohalarini rivojlantirgan holatda hududlarda ishsizlikni kamaytirish, aholi turmush farovonligini yaxshilashga qaratilgan. Ikkinshi o'rinda esa bugungi kun iqtisodiyoting eng dolzarb masalalridan bo'lgan elektr, gaz bilan ta'minlashga qaratilgan xorijiy investitsiyalar hisoblanadi.

Mamlakatiizda ham qayta tiklanuvshi energiya manbalarini salmog'ini umumiy energiya salmog'ida ulushini oshirish hamda kam uglerodli energiya tarmoqlarini kushaytirishga xorijiy investitsiya oqimlarini kushaytirish asosiy maqsadlardan hisoblanadi. Xorijiy investitsiyalar va kreditlarning iqtisodiyot tarmoqlarida mavjud bo'lgan sohalarga yo'naltirilgan eng kam ulushi bu qurulush va sog'liqni saqlash sohasi hisoblanadi.

Xulosa

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish iqtisodiy samaradorlik va o'sishni oshirish uchun juda muhimdir. Foydalari orasida kapital oqimi, texnologiya almashinuvi va ish o'rinlari yaratilishi kiradi. Samarali rahbarlik va tegishli qonunchilik asoslari yo'lida mamlakatlar ushbu afzalliklarni qo'lga kiritishi va xorijiy investitsiyalarga xos muammolarni bartaraf etishi mumkin. Texnologiya va barqaror tarmoqlarga qaratilgan so'nggi tendensiyalar global investitsiyalarning kelgusi yillardagi istiqbolli yo'nalishini ko'rsatmoqda. Siyosatchilar xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish va uni saqlab qolishda hushyor bo'lib, milliy suverenitet va iqtisodiy mustaqillikning kengroq ta'sirini hisobga olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2023-2025-yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2022-yil 28-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining "Respublika hududlarida innovatsiya va investitsiya faoliyatini jadallashtirishning qo'shimsha shora tadbirlari to'g'risida"gi 2022-yil 15-oktabr 606 son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining "O'zbekiston respublikasi investitsiya dasturini shakllantirish tizimini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 14-yanvar, 16- son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 4-oktabr, PQ-4477-son qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi// Xalq so'zi, 25 yanvar, 2020 yil.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligining axborotnomasi.